

Milica Emilija Kacin Wohinz, **Alle origini del fascismo di confine : Gli sloveni della Venezia Giulia sotto l' occupazione italiana 1918-1921**. Gorizia-Gradisca d'Isonzo : Fondazione-Sklad Dorče Sardoč – Centro Isontionio di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »Leopoldo Gasparini«, 2010. 310 str.

Knjiga o Slovencih v Julijski krajini pod italijansko zasedbo, 1918–1921, ki jo imamo sedaj v italijanski verziji, je v originalu izšla leta 1972 kot doktorska disertacija Kacinove. Za sabo ima torej štiri desetletja študija in spopadanja z italijansko dokumentacijo in publicistiko. Spomnimo se, med drugim, njenega sodelovanja pred davnimi leti s tednikom »Resistenza«, dedičem glasila piemontskega partizanstva »Giustizia e Libertà« in revije »Il Ponte«, ki jo je urejal Piero Calemandrei. Predhodne študije so dejansko iz začetka sedemdestih let; njena obsežna razprava Slovensko revolucionarno gibanje v Julijski krajini v letih 1920–1921 je bila predstavljena marca 1971 na zborovanju ob petdesetletnici »Labinske republike« in jo lahko jemljemo kot prvo verzijo devetega poglavja te knjige. Tega dogodka se rad spominjam, kajti odtlej trajajo najina občasna srečanja in najino soočenje idej o nujnosti sodelovanja med dvema historiografijama na tej in na oni strani meje.

Knjiga, ki je sad raziskav v italijanskih arhivih in pozornega soočenja z italijanskimi študijami, kakršne so bile tedaj na razpolago (Sestan, Schiffrer, Silvestri, Apih), obravnava sorazmerno kratko razdobje: dve leti in dva meseca, od novembra 1918 do januarja 1921. Toda, gre za dve leti, ki sta na ruševinah avstro-ogrskega imperija radikalno spremenili teritorialne meje in odnose med tu bivajočimi narodnostmi. V tem času je vojaško zasedbeno upravo zamenjala italijanska civilna uprava, da bi uresničila dejansko aneksije že kar v obdobju tako imenovane »okupacije«, torej prej, kot je bila 5. januarja 1921 formalno proglašena aneksija dežele h kraljevini Italiji. To dogajanje kaže na stopnje progresivnega prevzema oblasti s strani italijanske države, države, ki je spadala med vojne zmagovalke in, kot taka, ni bila podvržena pravilom o spoštovanju in zaščiti narodnih manjšin, ki so pripadle njenemu nacionalnemu teritoriju, kakor je bilo, nasprotno, vsiljeno premaganim ali na njihovih ruševinah na novo ustanovljenim državam. Julijska krajina je pripadla italijanski državi in je bila, tako kot južnotirolsko ozemlje naseljeno z Nemci, podrejena upravnemu aparatu, ki je bil popolnoma nesposoben soočenja z nacionalnimi vprašanji. Podrejena pa je bila tudi vojaškemu aparatu, ki je bil že zastrupljen z ekspanzionističnimi muhavostmi nacionalističnega imperializma in je bil torej skoraj po naravi nagnjen k spremembi vprašanja odnosov z narodnimi manjšinami v vprašanje javnega reda, dosegljivega le z avtoriteto. Predvsem pa je

bil to čas krize liberalne države, nesposobne, da bi reševala nove probleme, kakršni so nastali po vojni, obenem pa je stopala na globoko pot preroditve.

V knjigi Kacinove oživijo na lokalni ravni velika povojna vprašanja, vključno z odmevi boljševiške revolucije v Rusiji ter velike a zmedene širitve socialističnega gibanja in se srečajo s posebnostjo, kakršna je navzočnost različnih narodnosti. Bralec bi moral danes brati to knjigo vzporedno z najnovejšimi raziskavami italijanske historiografije Angela Visintinija *L'Italia a Trieste. L'operato del governo militare italiano nella Venezia Giulia 1918–1919* (izšlo leta 2000), ki zahteva potrebno in koristno soočenje. Kacinova analizira na osnovi slovenskih, v manjši meri tudi hrvaških virov in ne samo uradnih virov italijanskih političnih in vojaških okupacijskih oblasti. Gre predvsem za realnost in duševno stanje slovenskega in hrvaškega prebivalstva, ki je do Rapalske pogodbe upalo, da je navzočnost Italije na tem prostoru začasna, medtem ko bi moralo biti jasno, da je bila za italijansko okupacijsko oblast zasedba tega ozemlja le predigra njegove priključitve. Podčrtati je treba prvo značilnost njenega dela, ki je v tem, da stremi po razširitvi vizije dogajanja s tržaškega epicentra, ki je še vedno središče raziskav italijanskih zgodovinarjev, na območje, ki ga naseljuje pretežno slovansko prebivalstvo. Tako je na regionalni ravni močno obogatena dialektika center-periferija, v perspektivi pa postane tudi jasnejše prizadevanje fašističnega režima v naslednjih letih, da si zagotovi nadzor nad pretežno slovanskim ozemljem. Druga značilnost knjige je pozornost Kacinove do družbene in politične organiziranosti Slovencev in Hrvatov ne glede na njihove notranje delitve in politične preobrazbe, do njihovega postopnega prehoda iz pozicije čakanja in pričakovanja priznanja s strani okupacijske oblasti v držo večje rigidnosti in nepopustljivosti ter končno v odporniško stremljenje, ki je predigra odkrite sovražnosti, kakršno bo povzročil fašistični pritisk. Pojasnjena je tudi zrušitev mita o internacionalnem socializmu julijske dežele, ki je za kratek čas kazal, da bo združil pod svojo zastavo Italijane in Slovane, nakar se je, sklicujoč se na razrednost in nacionalna stremjenja, razcepil, s čimer je bilo omogočeno obema nancionalnima komponentama, da sta se razvrstili v strugi nacionalizmov. Ko je izpuhtela hipoteza o svetovni revoluciji, kateri so socialisti zaupali rešitev in preseganje nacionalnih vprašanj, in ko je bila izrabljena tudi razcepitev delavskega gibanja, je izpuhtela tudi iluzija o hegemonizmu socializma nad italijanskimi in slovanskimi ljudskimi množicami.

Italijanski in slovenski zgodovinarji so si, kot potrjuje Kacinova, enotni v priznavanju, da je požig Narodnega doma prelomnega značaja, pri čemer je po mnenju Kacinove rekonstrukcija dogodka, kot jo je predložil Carlo Shiffer, dokončna. Mimo dogodka, kot takega, je bil požig hotela Balkan resnično in pravo razvodje: bil je začetek ofenzive in agresivnosti fašistov, ki so, kakor piše Kacinova, »združili nacionalne sile in postali gospodar položaja« (str. 246). S tendenco napihovanja »slovanske nevarnosti« so dosegli približevanje meščanskih nacionalističnih sil svojim vrstam, tako, kot so kasneje izrabili razcep delavskega gibanja, da so sprožili dokončno ofenzivo in milostni strel proti delavskim organizacijam in proti popularnemu italijanskemu in slovanskemu socialističnemu društvenemu življenju.

K mnogim refleksijam nas vabi ta knjiga in, ne da bi prizanašal kakršnemu koli determinizmu, ni mogoče zanikati nekakšne povezave z vsem tistim kar naj bi se zgodilo v desetletjih, ki so sledila obravnavanemu dvoletju. Pomisliti je treba le na posledice povezave vojaške oblasti s porajajočim se skvadrizmom, le-ta se je razraščal prav po zaslugi teh povezav in tega kritja. Pomisliti je treba na vlogo, ki jo je imela nacionalistična elita pri upravljanju lokalnih zadev (navzočnost Francesca Salate v Uradu za nove province pri predsedstvu ministrskega sveta), vlogo, ki je bila odločilna za spojitev lokalnega antislavizma z ambicijami po italijanski ekspanziji na Balkan. Pomisliti je treba na prezgodnje uresničevanje represivnih mer, kakršni so bili izgoni ali konfinacije slovenskega prebivalstva. Toda pomisliti je treba predvsem, kako zgodaj se je odprlo vprašanje jezika in šole za manjšino in vprašanje zaščite lastne identitete in prav tako, kako osrednje je bilo to vprašanje pri tistih, ki so zatirali te osnovne pravice in odvzemali manjšini možnost izražanja ter končno tudi možnost živeti v svoji kulturi. In fašizem še ni bil na oblasti.

Gre torej za poglavje, ki ne spada samo v zgodovino Julijske krajine, ki ni samo lokalna zgodovina, temveč tudi zgodovina erozije in inkubacije liberalnega režima, zatem pa tudi zgodovina eksplozije fašističnega gibanja, tja do nasilja, kot preludija diktature nad vsakršno opozicijo in nad vsakršno manjšino.

Enzo Collotti